

de ontwikkeling van de voorlichtingskunde aan de landbouwhogeschool

A.W. VAN DEN BAN*

Bij het tienjarig bestaan van de vakgroep Voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool is het zinvol stil te staan bij de feitelijke ontwikkeling van de voorlichtingskunde, bij de m.i. gewenste ontwikkeling en bij de moeilijkheden en vragen waar we mee worstelen. Ik zal eerst aandacht schenken aan enkele problemen waarvoor de voorlichtingskunde een oplossing zoekt. Daarna komen aan de orde: de ontwikkeling van het onderwijs, de adviezen die we aan de praktijk geven en de wijze waarop we meewerken aan de opleiding van voorlichters en het onderzoek van de Vakgroep.

enkele voorlichtingskundige problemen

De voorlichtingskunde tracht de voorlichters te helpen bij het nemen van beslissingen over de voorlichtingsmethodiek en de organisatie van de voorlichtingsdiensten. Op twee wijzen kan men de voorlichters hierbij trachten te helpen: enerzijds door de communicatie tussen cliënt en voorlichter te verbeteren, anderzijds door de voorlichter te helpen meer planmatig en doelgericht te werken. Deze verbetering van de communicatie is duidelijk het doel van ons werk op het gebied van gespreksvoering. Dit is er op gericht de cliënten te helpen zich een helder beeld te vormen van hun problemen en hier zelf een oplossing voor te zoeken, waarbij, waar dat nodig is, gebruik wordt gemaakt van de deskundigheid van de voorlichters. De voorlichter tracht hierbij zijn informatie in te brengen op een moment, dat zijn cliënt hier behoefte aan voelt en op een wijze die aansluit bij de wijze van denken en de gevoelens van de cliënt.

Een andere mogelijkheid is het cultuurpatroon van de cliënten systematisch te bestuderen, zodat de voorlichters beter kunnen begrijpen waarom deze cliënten op een bepaalde wijze reageren. Hieraan is door onze vakgroep weinig aan-

dacht besteed, omdat onze afgestudeerden te maken krijgen met zeer verschillende doelgroepen, maar het is wel een methode die voor een bepaalde voorlichtingsorganisatie belangrijk kan zijn.

Ook ten aanzien van het planmatig en doelgericht werken is aan sommige aspecten veel aandacht geschonken en aan andere maar weinig. Veel aandacht heeft bijvoorbeeld de doelgroepkeuze gehad, onder andere in Røling's bulletin over *Forgotten Farmers* (J. Ascroft, N.G. Røling e.a., 1973), en de mediakeuze. Ook werken we aan de afstemming van het informatieaanbod op het proces van informatieverwerking door de cliënt. Betrekkelijk weinig aandacht is er besteed aan onderzoek naar het doel en de structuur van een voorlichtingsdienst. Verder zou ik graag onderzoek zien naar de wijze waarop een voorlichtingsprogramma wordt opgesteld en uitgevoerd.

De integratie van deze beide benaderingen, het uitgaan van het probleem van de cliënt zoals deze het zelf ziet en het volgens plan en doelgericht werken aan de invoering van veranderingen, is nog niet geheel gerealiseerd. Bij de eerste benadering speelt de voorlichter veel meer de rol van helper dan van deskundige; zo kan hij een belangrijke bijdrage leveren tot de ontplooiing van zijn cliënten. Tegelijkertijd echter is er veel kennis verkregen door wetenschappelijk onderzoek, waarvan we niet mogen verwachten dat elke cliënt deze ontdekkingen opnieuw zal doen. Bij de planmatige benadering krijgt de vraag hoe we hem deze onderzoeksresultaten kunnen vertellen op een zodanige wijze dat de cliënt er mee gaat werken, meer aandacht (Havelock, 1969). Er zijn zeker voorlichters die uitgaan van een eenzijdige, op kennis gerichte benadering, evenals er vormingswerkers zijn, die een eenzijdige, op de cliënt gerichte werkwijze volgen. De grote kunst is de integratie van de wetenschappelijke kennis en de denkwijze en de gevoelens van de cliënten. Hoe men hiervoor in elke situatie kan bepalen waar het evenwicht moet liggen tussen een op kennis gerichte en een op cliënt gerichte benadering, is nog niet geheel duidelijk.

onderwijs

Bij het onderwijs is vooral de groei van het aantal studenten opvallend. In 1964/65 telde de vakgroep 10 studenten, in 1974/75 was dit gestegen tot ± 350 . Daarvan kozen ± 140 voorlichtingskunde als doctoraalvak, waarvan een 60 als hoofdvak of verzwaaard hoofdvak. De vakgroep heeft alleen kandidaats-B en doctoraalstudenten, maar voor deze groepen is zij één van de grootste vakgroepen van de Landbouwhogeschool. De studenten komen uit alle studierichtingen van de Landbouwhogeschool en een vijftiental studierichtingen van alle andere universiteiten. Daarnaast wordt ons onderwijs gewoonlijk ook gevolgd door een enkeling die al in de praktijk werkzaam is. Nog slechts een zevende van de studenten richt zich op werk in de Nederlandse landbouw, een derde op de ontwikkelingslanden, een kwart op voedings- en gezondheidsvoorlichting en een zevende op voorlichting over milieu-vraagstukken. De laatste tijd vinden heel wat meer afgestudeerden een werkkring op het gebied van de gezondheidsvoorlichting dan bij de landbouwvoorlichting in Nederland.

* Prof.dr.ir. A.W. van den Ban is hoogleraar voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool. Dit artikel is een bewerking van een voordracht voor een bijeenkomst met afgestudeerden bij het tienjarig bestaan van de Vakgroep Voorlichtingskunde.

Wat kan de oorzaak zijn van deze grote belangstelling voor voorlichtingskunde? De voornaamste oorzaak is dat veel studenten en hun studieadviseurs dit zien als een voor hun toekomst belangrijk vak¹⁾.

De vakgroep richt zich in de eerste plaats op de bevordering van de toepassing van wetenschappelijk onderzoek in de praktijk. In het verleden heeft men wel gedacht, dat als de onderzoekers goede resultaten behalen, deze vanzelf wel toegepast zullen worden, maar tegenwoordig is het voor velen wel duidelijk dat dit niet het geval is. Het vereist een systematische aanpak gebaseerd op sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Bij de selectie voor de uitzending van deskundigen voor ontwikkelingssamenwerking wordt dan ook veel waarde gehecht aan een scholing in de methodieken van kennisoverdracht. Ook op allerlei andere plaatsen neemt de belangstelling hiervoor snel toe. Dit komt mede doordat met het snel stijgende aantal studenten een steeds kleiner deel onderzoeker zal worden en een steeds groter deel zal gaan werken aan de toepassing van onderzoeksresultaten.

De bevordering van de toepassing van onderzoeksresultaten is ten dele te danken aan de communicatieverbetering. Deze blijkt ook op allerlei andere plaatsen in onze maatschappij van veel belang te zijn. Binnen elke organisatie is de interne communicatie van veel belang voor het effectief functioneren. Zeer veel organisaties kunnen hun doelen alleen bereiken, met behulp van een effectieve externe communicatie. De tendens naar meer inspraak maakt dit laatste voor tal van organisaties belangrijker en moeilijker.

Om verschillende redenen geven we ook aandacht aan organisatieontwikkeling. In de eerste plaats zijn de nieuwe inzichten op het gebied van de organisatieontwikkeling van veel belang voor de ontwikkeling van de voorlichtingskunde. In de tweede plaats zijn we ervan overtuigd dat het de effectiviteit van veel voorlichtingsdiensten ten goede zou komen, als zij meer aandacht zouden besteden aan organisatieontwikkeling. In de derde plaats wil de Vakgroep Industriële Bedrijfskunde op dit gebied graag met ons samenwerken, omdat zij agologisch inzicht van veel belang acht voor het effectief functioneren van hun afgestudeerden binnen organisaties.

De voorlichters bevorderen de toepassing van onderzoeksresultaten ten dele door hun cliënten beter te leren beslissingen te nemen. Hierdoor wordt de grens tussen voorlichting en *éducation permanente* vaag. Mede door de snelle ontwikkeling van de wetenschap wordt het van veel belang dat de mensen gedurende hun hele leven blijven leren, maar bij het onderwijs aan en de vorming van volwassenen moeten andere methoden gevolgd worden dan bij jeugdigen. Alhoewel ons land op dit gebied nog een achterstand heeft bij de meeste omliggende landen, liggen hier toch belangrijke plaatsingsmogelijkheden voor afgestudeerden. Dit komt mede omdat de

¹⁾ In het kader van de herprogrammering van de studie aan de Landbouwhogeschool zijn 129 probleemgebieden geformuleerd, waarop het onderwijs gericht moet worden. Het Bureau Onderzoek van Onderwijs heeft aan vertegenwoordigers van alle studierichtingen gevraagd hoe sterk zij elk van deze probleemgebieden verwant vonden aan de taak van hun studierichting. Voor het probleemgebied 'Voorlichtingskunde en Communicatieleer' kwam de gemiddelde verwantschapsscore hoger uit dan die voor enig ander probleemgebied (F. Boers, J. Coopmans, O. v.d. Meer, 1974).

meeste universitaire andragogische instituten weinig aandacht besteden aan de opleiding van anderen dan andragogen; dit in tegenstelling tot de pedagogische instituten, waarvoor de lerarenopleiding een belangrijke taak is.

Evenals de voorlichting kan men ook de *éducation permanente* van twee kanten benaderen; beide benaderingen lijken ons belangrijk. Enerzijds kan men uitgaan van de beschikbare wetenschappelijke kennis en deze onder een zo groot mogelijk deel van de bevolking trachten te verspreiden. Anderzijds kan men uitgaan van de levenssituatie van de bevolking en trachten haar te helpen zich bewust te worden van deze situatie en van de mogelijkheden om deze te beïnvloeden. Deze laatste benadering krijgt de laatste jaren steeds meer aandacht, met name in het vormingswerk en het opbouwwerk. Als we er naar streven de mensen een zo groot mogelijk invloed te geven op hun eigen lot, is deze laatste benadering van veel belang. Een dergelijke invloed op hun eigen lot krijgen de mensen echter alleen als zij geholpen worden alle relevante informatie te verwerken, en niet alleen de informatie die wijst in de richting van maatschappelijke veranderingen die de vormingswerker op grond van zijn waardeoordelen wenselijk acht.

De vier bovengenoemde terreinen zijn van grote maatschappelijke betekenis, zodat het begrijpelijk is, dat een groot aantal studenten voorlichtingskunde gaat studeren, teneinde op één van deze terreinen een werkkring te vinden. Tot dusverre is de werkgelegenheid voor onze afgestudeerden nog geen ernstig probleem.

Er is echter ook een terrein waarvoor bij verschillende studenten wel belangstelling bestaat, maar waaraan de staf van de vakgroep tot dusverre nog slechts betrekkelijk weinig aandacht heeft geschonken, namelijk hoe kunnen we de onderdrukten helpen zich effectief te organiseren voor hun strijd tegen hun onderdrukkers? Dat wij hier niet meer aandacht aan hebben gegeven, heeft verschillende oorzaken. In de eerste plaats kan men zich afvragen in hoeverre dit probleem behoort tot de voorlichtingskunde en in hoeverre tot bijvoorbeeld de politicologie. Voor Nederland kan men zich ook afvragen of het grote probleem is, dat bepaalde bevolkingsgroepen zich laten onderdrukken, of veel meer dat allerlei bevolkingsgroepen zich zo effectief organiseren om een eigen belang te realiseren, dat het algemeen belang in de verdrinking komt. De huidige inflatie lijkt mij een voorbeeld van een dergelijke verdrinking in het algemeen belang.

Bovendien worden de voorlichters aan wie men op dit gebied een taak kan toedenken, gewoonlijk betaald door de overheid, of zijn zij zelf ambtenaren. Wat zijn de gevolgen, als zij hun taak gaan zien, bepaalde bevolkingsgroepen te helpen zich te organiseren als pressiegroep tegenover de overheid of voor een effectievere belangenbehartiging tegenover andere bevolkingsgroepen? Waarom moet dit een overheidstaak zijn? Het bovenstaande neemt niet weg dat er landen zijn, met name in Latijns Amerika, waar een wezenlijke welvaarts- en welzijnsverbetering van de boerenstand nauwelijks mogelijk is zonder een effectievere organisatie van de boeren. Op het moment is er slechts betrekkelijk weinig van bekend hoe dit bereikt kan worden, mede omdat de academici met belang-

stelling voor dit gebied zich meer interesseren voor actie dan voor onderzoek van actie. In hoeverre ligt hier een taak voor ons?

De grote belangstelling voor het onderwijs in de voorlichtingskunde heeft als gevolg, dat de staf van onze vakgroep de laatste jaren het overgrote deel van haar tijd moet geven aan het onderwijs. Uit dit onderwijs zijn verschillende publikaties voortgekomen, onder anderen van Van den Ban (1975) en Oomkes (1976), waarvoor in ruime kring belangstelling bestaat.

praktijkadviezen

Van allerlei kanten wordt een beroep op de vakgroep gedaan voor adviezen en voor opleiding van voorlichters. Zo zijn leden van de vakgroep de laatste tien jaar lid geweest van adviescommissies van zeven verschillende Nederlandse ministeries. Heel wat van deze commissies waren gericht op begeleiding van onderzoek. Als we zelf niet voldoende tijd hebben om voorlichtingskundig onderzoek te doen, hebben we graag dat anderen, die op dit gebied werken, goed onderzoek doen. Ook worden nogal eens beleidsadviezen gevraagd. Medewerking hieraan helpt ook om op allerlei andere terreinen waar onze studenten komen te werken, inzicht te krijgen in de problematiek van de voorlichting.

Ondanks de belangstelling die uit deze adviesaanvragen blijkt, valt niet te zeggen dat het voor onze afgestudeerden altijd gemakkelijk is de bij onze vakgroep verworven inzichten in de praktijk toe te passen. Mogelijk is één van de oorzaken hiervan, dat sommige inzichten zo'n theoretisch karakter hebben, dat ze in de praktijk moeilijk uitvoerbaar zijn. Dan moeten in de praktijk beter toepasbare inzichten ontwikkeld worden of duidelijk aangegeven worden welke factoren de toepasbaarheid van onze inzichten bepalen.

Een andere oorzaak is, dat hun superieuren gewoonlijk maar heel weinig van voorlichtingskunde afweten. Dit is één van de redenen geweest om een drietal post-academische cursussen te geven voor praktische voorlichters. Een moeilijkheid is, dat slechts een betrekkelijk klein deel van de belangstellenden hieraan deel kan nemen wegens plaatsgebrek. Bovendien zijn deze cursussen veel korter dan een doctoraalprogramma, zodat zij in hoofdzaak kunnen dienen om belangstelling te wekken bij de deelnemers voor een voorlichtingskundige benadering van hun werk. Bij enkele diensten werken voorlichtingskundigen, die op basis hiervan kunnen werken aan een concrete gedragsverandering.

De grote belangstelling die er blijkt te bestaan voor voorlichtingskundige opleidingen, is één van de redenen geweest om het Instituut voor Toegepaste Voorlichtingskunde op te richten, waarin een aantal van onze studenten en afgestudeerden op dit gebied werken. Binnen het Instituut zijn op het moment drie secties die zich richten op trainingen in gespreksvoering, discussieleiding en dergelijke, op schriftelijke voorlichting en op cursussen voor de opleiding van voorlichters, die in ontwikkelingslanden (willen gaan) werken. Dit Instituut besteedde in 1974 ongeveer 300 mandagen aan het geven van cursussen en trainingen en wat meer tijd aan de voorbereiding hiervan, terwijl onze staf een 20 mandagen besteedt aan

de begeleiding hiervan. Op deze wijze hebben we onze capaciteit om de praktijk te helpen met hun voorlichtingskundige problemen dus aanzienlijk vergroot, terwijl bovendien voor een aantal studenten een zeer waardevolle mogelijkheid is geschapen om praktische ervaring op te doen.

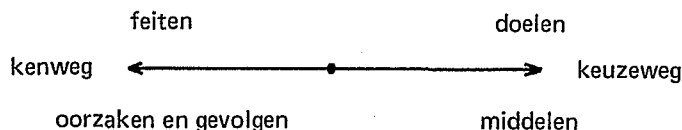
Voor voorlichtingskunde bestaat niet alleen belangstelling bij praktici, maar ook bij universiteiten. De afgelopen tien jaar hebben we aan vijftien universiteiten in binnen- en buitenland meegewerkt aan hun onderwijs of onderzoek. Vaak was dit door het houden van lezingen voor hun studenten, maar ook wel op allerlei andere wijzen. Verschillende andere Nederlandse universiteiten gaan er de laatste tijd ook toe over om voorlichtingskunde in hun studieprogramma op te nemen, zij het nog niet op de schaal waarop dit in Wageningen gebeurt.

onderzoek

Het onderzoek is het aspect van onze taak, waar de minste tevredenheid over kan bestaan. Het is onmogelijk een nieuw wetenschapsgebied als de voorlichtingskunde tot ontwikkeling te brengen, zonder veel aandacht te besteden aan het onderzoek op dit gebied. De laatste jaren is de onderwijsbelasting van de door de Landbouwhogeschool betaalde staf zodanig, dat de tijd ontbreekt om rustig onderzoek te doen. Uit publikaties van de vakgroep blijkt, dat er nog wel iets is gebeurd, maar niet voldoende. Het beleid is er dus op gericht externe bronnen te vinden, om het voor het onderwijs noodzakelijke onderzoek te verrichten. De WOTRO heeft Röling de gelegenheid gegeven twee jaar onderzoek in Kenya te doen. Voor de voorlopige resultaten hiervan bestaat internationaal veel belangstelling.

De instelling van de studierichting 'voeding' noodzaakt ons om onderzoek te doen naar voedingsvoorlichting. Mevrouw Westmaas-Jes is hiermee bezig in opdracht van de Nederlandse Hartstichting. Op dezelfde wijze maakt de studierichting milieuhygiëne het nodig om onderzoek te doen naar voorlichting op dit gebied. ZWO financiert een onderzoek naar de communicatie tussen onderzoekers en overheidsfunctionarissen op dit gebied. Daarnaast wordt een groot deel van de studentenscripties geschreven in opdracht van derden, zodat de student de gelegenheid krijgt op toepassing gericht onderzoek te doen. Voor verschillende van dergelijke aanvragen is echter geen student beschikbaar die het onderzoek wil uitvoeren.

Bij veel sociaal-wetenschappelijk onderzoek wordt de samenhang bestudeerd tussen twee variabelen, bijvoorbeeld de adoptie van vernieuwingen en de eigenschappen van personen die deze vernieuwing zouden kunnen toepassen. Bij enkele onderzoeken is onder meer met een factoranalyse de onderlinge samenhang tussen een groot aantal variabelen bestudeerd. Voor voorlichtingskundig onderzoek is dit geen erg bevredigende aanpak. We zien dat veel voorlichters weinig doen met de resultaten van dergelijk onderzoek, vermoedelijk mede omdat de interactie tussen de voorlichter en zijn cliënten buiten beschouwing is gebleven. Een aanzet tot een bevredigender aanpak kan misschien gevonden worden door uit te gaan van een model dat Bos (1974) in zijn dissertatie heeft ontwikkeld:

De traditionele opvatting is, dat de onderzoekers werken op de kenweg en hun onderzoeksresultaten rapporteren aan de praktici, die daarna de keuzeweg beter kunnen begaan. Uit onderzoek dat Bos met studenten-voorlichtingskunde uitvoerde, bleek echter, dat een proces van oordeelsvorming niet op deze wijze verloopt, maar dat men regelmatig heen en weer gaat tussen de kenweg en de keuzeweg. Dit betekent, dat onderzoek gericht op de oplossing van praktische problemen, alleen mogelijk is in een intensief samenspel tussen de onderzoekers en de praktici. Hierbij krijgt de onderzoeker ook medeverantwoordelijkheid voor de doelen die nagestreefd worden.

Een voorbeeld van een dergelijk onderzoek is het werk dat Röling (1974) in Kenya heeft gedaan. Toch zijn hiermee nog niet alle problemen van onderzoeksstrategie opgelost. Een belangrijke moeilijkheid is, dat het praktisch onmogelijk is om voor alle beslissingen die voorlichters moeten nemen, samen te werken met onderzoekers. Als onderzoekers met voorlichters samenwerken, zullen hun resultaten dus niet alleen moeten bijdragen tot de oplossing van de concrete problemen van deze voorlichters, maar ook gegeneraliseerd moeten kunnen worden naar de situaties van andere voorlichters met wie zij niet samenwerken. Het onderzoek moet dus ook algemene inzichten opleveren, die door goed in voorlichtingskunde geschoolde en creatief denkende voorlichters benut kunnen worden voor het ontwikkelen van nieuwe voorlichtingsprogramma's. Hiervoor hebben we dus voorlichters nodig die zowel op de kenweg als op de keuzeweg effectief kunnen opereren.

Een andere ontwikkeling bij het onderzoek is, dat vroeger veel aandacht werd geschonken aan de moderniteit van de individuele cliënt, terwijl er nu meer belangstelling bestaat voor de situatie waarin deze cliënt verkeert. Deze situatie kan een belangrijke invloed hebben op de mogelijkheden die de cliënt heeft om gebruik te maken van voorlichting, en langs deze weg op zijn moderniteit. Het gaat hierbij dus niet langer

alleen om de ontwikkeling van individuen, maar ook om de verandering van maatschappelijke structuren. Op welke wijze het onderzoek hierbij een rol kan spelen naast waardeoordeelen en machtsverhoudingen, is nog slechts ten dele duidelijk.

samenvatting

Sinds haar oprichting in 1964 heeft de vakgroep Voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool een snelle ontwikkeling doorgemaakt. In de kandidaats-B en de doctoraalfase volgen meer studenten het onderwijs van deze vakgroep dan dat van de meeste andere vakgroepen van de Landbouwhogeschool. Vanuit een zeer gevarieerde praktijk wordt dikwijls een beroep gedaan op deze vakgroep en het daarmee samenwerkende Instituut voor Toegepaste Voorlichtingskunde voor adviezen en medewerking aan de opleiding van voorlichters. Deze activiteiten vragen zo veel tijd, dat het onderzoek niet voldoende aandacht kan krijgen, terwijl het juist voor een nieuw vakgebied als de voorlichtingskunde van zeer grote betekenis is²⁾.

²⁾ Bij het secretariaat van de vakgroep, Hollandseweg 1, Wageningen, tel. 08370-82599 is voor belangstellenden een lijst beschikbaar van de publikaties van de vakgroep en een lijst van de aan de studenten aanbevolen literatuur.

literatuur

- J. Ascroft, N.G. Röling a.o., Extension and the Forgotten Farmer, First Report of a Field Experiment, *Bull. 37, Afdelingen voor Sociale Wetenschappen, Landbouwhogeschool, Wageningen, 1973.*
- A.W. van den Ban, *Inleiding tot de Voorlichtingskunde, Boom, Meppel, 2e dr. 1975.*
- F. Boers, J. Coopmans, Q. van der Meer, *Verwantschapsrelaties Studierichtingen, Wageningen, 1974.*
- A.H. Bos, Oordeelsvorming in groepen, *Mededelingen Landbouwhogeschool 74-6, Wageningen, 1974.*
- R.G. Havelock a.o., *Planning for innovation through the dissemination and utilization of scientific knowledge, Center for Research on the Utilization of Scientific Knowledge, University of Michigan, Ann Arbor, 1969.*
- F.R. Oomkes, *Handboek voor gesprekstraining, Boom, Meppel, 1976.*
- N.G. Röling, Problem-solving research: A strategy for change, *Tijdschrift voor Agologie 2 (1974) 66-73 en Ceres 7 (1974) 22-25.*